

Bereczki Lajos

„MAGYARORSZÁGNAK SZABADDÁ, FÜGGETLENNÉ KELL LENNIE...”*

1849. április 14-én Debrecenben a szabadságharc fővárosában az országgyűlés egyhangúlag kinyilvánította Magyarország függetlenségét és a Habsburg-Lotharingiai ház trónfosztását. Április 19-én elfogadták a Függetlenségi Nyilatkozat szövegét. 1999. április 14-én a parlament kihelyezett, ünnepi ülésén emlékezett a 150. évfordulóra a Debreceni Nagytemplomban.

1849-ben a képviselőház január 9-től május 31-ig 64 ülést tartott Debrecenben a Református Kollégium Oratóriumában. Közben még 15 zárt tanácskozássra is sor került.

A debreceniek figyelemmel kísérték az országgyűlés munkáját, rendszeresen látogatták a nyilvános üléseket, s foglalkoztak is a különböző, tanácskozássra került témákkal.

A legnagyobb érdeklődés az országgyűlés április 14-i ülését kísérte. Mielőtt e nap eseményeit taglalnánk, tekintsük át azokat a főbb mozzanatokot, melyek a kormány és az országgyűlés debreceni időszaka alatt (a függetlenség kimondásához) elvezettek.

Debrecenbe az országgyűlés nem a Függetlenségi Nyilatkozat szellemével érkezett, éppen ellenkezőleg, az uralkodócsaláddal való megegyezés készségével. Elsők között várták annak a küldöttségnek a híradását, amelyet Batthyány Lajos javaslatára Windischgrätz tábornagyhoz küldtek a „békés kiegyenlítés” érdekében. A jelentés január 12-én érkezett Debrecenbe, és másnap került az országgyűlés elé. Windischgrätz nem hagyott kétséget afelől, hogy sem fegyvernyugvásról, sem bármilyen egyéb egyezkedésről szó nem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (unbedingte Unterwerfung). Az országgyűlés tagjai különböző következtetéseket vontak le a küldöttség jelentéséből. A radikálisok a tábornagy válaszából minden további alkudozás és a békés megegyezés lehetőségének teljes megsemmisülését vezették le. A formálódó békepárt viszont nem akarta elvágni a megbékélés útját, és szükségesnek találta a küldöttség megbízásának további fenntartását.

Kossuth Lajos (1802–1894)
(1847-ben Pest megye követe az országgyűlésen; a Batthyány-kormány pénzügyminisztere, majd a Honvédelmi Bizottmány elnöke, s a Habsburg trónfosztás után kormányzó-elnök.)

Kossuth a két szélső irányzat között egyensúlyozott. Beszéde és javaslata alapján az országgyűlés többsége sem a békepárt, sem a radikálisok felfogásával nem azonosította magát, hanem az ellentétes álláspontok között középutat foglalt el. A föltétlen megadás kívánságával szemben a magyar országgyűlés nem hivatkozott többé békekészségre, de a megbékélés lehetőségét azért nem vágta el. Fegyveres ellenállásunkat az önfenntartás természeti törvényével igazolta.

A teljes függetlenség hívei és a birodalmi egység érdekében az 1848-as törvényekből nagyszabású engedményekre is hajlandó két szélső párt között egy meglehetősen elmosódó körvonalú közép-irányzat helyezkedett el. Ennek tagjai nem zárkóztak el a megbékélés előtt, de ragaszkodtak a nemzeti önállóság biztosításához az 1848-as törvények

szellemében, esetleg kisebb engedményeket még elfogadva. Többségük a királyság intézményének híve, de akadtak közöttük olyanok is, akik vonzódtak a köztársasági gondolat felé.

A magyar országgyűlés debreceni tartózkodásának első szakaszában óvakodott a Habsburg-házzal való megegyezés hídjának felétegetésétől. Szabadságharcunkat védelmi harcnak tekintette s célját az alkotmányosság, törvényeink helyreállításában jelölte meg. Ezt az álláspontot képviselte március közepéig Kossuth Lajos is.

Döntő fordulatot Kossuth magatartásában kétségtelenül csak a március 4-i olmtüzi oktrojált alkotmány idézett elő, amit a kremsieri birodalmi gyűlés feloszlata után Ferenc József adott ki, és amely Magyarországot feldarabolva, önálló királyságként megszüntetve kívánta beolvasztani az egységesen kormányzandó birodalomba.

Kossuth Bem tábornokhoz intézett, Cibakházán március 17-én kelt levelében már így írt: „minden kötelék, egy kiegyezés minden lehetősége megakadt... Amíg csak egyetlen egy magyar él, ez az ország soha sem fog az esküszegő osztrák háznak kezet nyújtani. Inkább késhegyig menő háború, az

utolsó csepp vérig.” Kossuth ekkor még a függetlenség kimondását a harc befejezésekor látta időszerűnek. Április 1-jén Csányi Lászlóhoz küldött leveléből már az derül ki, hogy csak egy nagy győzelemre vár, mert a legközelebbi teendők között szerepel Magyarország önállóságának és függetlenségének kimondása.

Ez a megnyilatkozása összefüggésben van a radikálisok és a békepártiak Debrecenben kezdeményezett politikai offenzívájával. A radikálisok szerint a végső győzelem csak idő és kitartás kérdése, ezért meg akartak akadályozni egy elszámtalt békekötést. Ezzel szemben a békepárt a háború holtpontra jutását jósolta, és ezért most a hadiállapot kedvezőbbre fordulását kihasználva erős alapon állva Ausztriával akart tárgyalni. Mindkét terv csak Kossuth támogatásával arathatott győzelmet, így mindkét párt őt igyekezett befolyásolni és irányítani.

A radikális parlamenti frakció vezetői március 24-én megjelentek Kossuthnál, hogy követeléseiket előterjessék, melyek lényegében a nyílt diktatúra bevezetését célozták. Kossuth ezt elutasította. Azonban a már említett Csányi Lászlónak írt levelében a trónfosztás tervét elsősorban a békepárti cselszövés megállításának szükségességével indokolta. Híres viddini levelében ugyancsak a magyarázat található: a békepárt veszélyes aknamunkája miatt a függetlenségi nyilatkozattal fel kellett égetnie a „gyáva árulás hidját”.

Kossuth március 25-én hosszú és mesteri parlamenti beszédben válaszolt mindkét csoport politikai manővereire. Kijelentette, hogy az ellenségeskedések befejeztéig nem óhajtja felfüggeszteni az országgyűlést, vagyis nem kíván a parlament támogatása nélküli diktatúrát, ugyanakkor nem hagyott kétséget afelől, hogy az olasz császári manifesztumra válaszolni kell, ami szemében egyszer és mindenkorra véget vetett minden kiegyezési lehetőségnek.

A legnehezebb feladat a hadsereg meggyőzése volt, ezért Kossuth április 7-én Gödöllőn találkozott Görgegyvel. Tanácskozásukon nem jutottak dűlőre, de amikor másnap Kossuth tiszti gyűlésen tárta tervét a honvédsereg vezetői elé, többek helyeslését egyetlen ellentmondó hang sem törte meg (Görgey sem). Így Kossuth abban a meggyőződésben tért vissza Debrecenbe, hogy a független államiség megteremtését és a trónfosztást a hadsereg vezetői is támogatják.

A Tiszántúl és Debrecen népe a császári alkotmányparancsról Kossuthnak a képviselőház március 20-i ülésén

felolvasott leveléből, március 25-i beszédéből és hírlapjainak március 18-tól a császári ház ellen intézett sorozatos támadásaiból értesült. Kossuth parlamenti beszéde bedobta a közvéleménybe azt a gondolatot, hogy a magyarságnak az olasz otrojált alkotmányra felelnie kell. A hírlapok felkapták ezt a nézetet, és versengve terjesztették. Hamarosan megjelenik a lapok hasábjain a trónfosztás és a függetlenség kimondásának követelése, valamint a körtársasági gondolat is. Ezeket az eszméket érthető módon elsősorban a radikálisok lapjai, a Március Tizenötödike és a Debreczeni Lapok propagálták, de derekasan kivette részét belőle a többi orgánus is, még a békepárti Esti Lapok sem vonva ki magát ebből a folyamatból. Április 2-i számában többek között így írt: „A dynastia kimondá: hogy számára nem létezik többé

Magyarország. Erre nem lehet más felelet, mint ugyanaz megfordítva: Magyarországra nézve nem létezik többé habsburgi király.” A cikkek áradata nem maradt visszahangtalanul a nép körében.

Mindezek után érthető, hogy Kossuth a táborból hazatérve a képviselőház április 13-i zárt ülésén, amikor a trónfosztásra vonatkozó javaslatát előterjesztette, és sürgette annak kimondását, hivatkozott a hadsereg egyetértésére és a nép hangulatára. Harmadik érve külpolitikai természetű volt. Eszerint Európa hatalmai a közeljövőben Veronában nemzetközi tanácskozásra ülnek össze. Ha Magyarország addig nem mondja ki függetlenségét, ügyeinket nélkülünk intézik el.

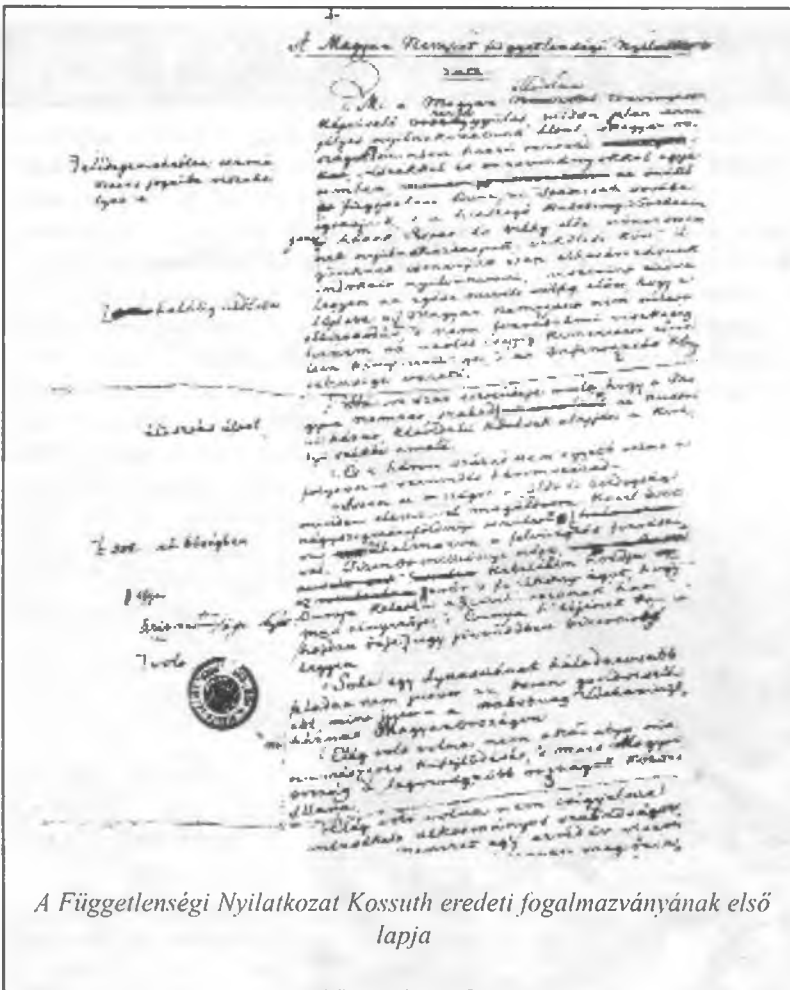
Kossuth előterjesztése nyomán vita indult meg, mely az éjszakai órákig elnyúlt. Többen szóltak az indítvány mellett, de ellene is. A békepárt tagjaiból azonban hiányzott a bátor kiállás, félték Kossuthot nyíltan elítélni, így főként a trónfosztás kimondásának időszerűségét vitatták. Kossuth másnapra, a függetlenség kikiáltására nyilvános ülést hívott össze. Nyáry Pál pedig felszólította pártfeleit, tartózkodjanak ellenzéki álláspontjuk kifejezésétől.

A titkos ülésen történet híre futótűzként terjedt el Debrecenben, és április 14-én hatalmas tömeg gyűlt össze, hogy bejusson a Kollégium Oratóriumába, az országgyűlés üléstermébe. Ezért úgy határoztak, hogy az ülést áttesszék a Nagytemplomba. Az első sorokat fenntartották a képviselőknek és a főrendeknek, de a templom többi részét zsúfolásig megtöltötte a fellelkesült nép. Inkább népgyűlés volt ez, mint parlamenti ülés.

Az Esti Lapok Debrecenből búcsúzó cikkében úgy írt a városról, mint ahol végig józan légkör uralkodott, a nép utcai

Gáborjáni Szabó Kálmán freskója a Debreceni Református Kollégium Oratóriumának falán. 1849. január 9. és május 31. között az imateremben ülésezett az Országgyűlés alsóháza

A Függetlenségi Nyilatkozat Kossuth eredeti fogalmazványának első lapja

trónfosztását, s Magyarországról és a vele egyesült országok s részek területéről száműzetését javasolta. Harmadszor Kossuth Magyarország Európa népei, szomszédai és különösen az eddig vele együtt élt népek iránt érzett békekészségének s barátságos szerződések megkötésére irányuló vágyának kinyilvánítására tett előterjesztést. A negyedik pont a következőket tartalmazta: jövő kormányzati rendszerünk kidolgozásáig az országot a maga mellé veendő miniszterekkel egy kormányzó-elnök kormányozza saját maga és az általa kinevezendő miniszterek személyes felelőssége mellett. Az ötödik pontban az előzőekben kifejtett elvek nyilatkozatba foglalására három képviselőházi tag kiküldését indítványozta.

Az országgyűlés alsó- és felsőháza egyhangúlag elfogadta Kossuth előterjesztéseit, s Madarász László javaslatára Kossuthot kormányzó-elnökké megválasztotta.

Jókai Mór 1849. április 14-ét így méltatta: „Jegyezze föl a história e napot, mert a nép élete e naptól fogja számítani új esztendejét... Mi a békét szerettük, de nem a halál alakjában, s ha a nemzet életének egyedüli feltétele ez: hogy küzdjön, legyen bármilyen hosszú a küzdelem, elfogadjuk.”

A Függetlenségi Nyilatkozat tervezetét, a képviselőház által választott és a felsőház által kiküldött, összesen öttagú bizottság készítette el, melynek tagja volt Kossuth Lajos is. A végleges

tüntetésekkel nem fenyegette az országgyűlés önállóságát, mint Pesten, ahol a képviselőház terére is felvonultak. Hasonlóképpen vélekedett emlékirataiban a békepárti Kemény Zsigmond, de azt is megjegyezte, hogy „ha a debreczeni civis nehezebben szánta el magát az utcza csoportozatokra és rivalgásokra, annál határozottabban, annál feltétlenebbül volt kész Kossuth akaratját, úgy is, mint a kormány vezetőjét, úgy is, mint individuumét teljesíteni.”

Mikor Kossuth a templomba belépett, kendőket, kalapokat lengetve, hatalmas éljenzéssel, fennállva fogadta Debrecen népe. Halk, szinte remegő hangon kezdte beszédét, aztán amint ez szokása volt, fokról fokra szédítő szónoki magaslatokra emelkedett. Ellenállhatatlanul és végére-érhetetlenül beszélt.

A Függetlenségi Nyilatkozat szükségszerűségének a jog, a hazafiúi kötelesség, a hadsereg érdekeit figyelembe vevő méltányosság, a magyarországi katonai helyzet szempontjai és Európa politikai viszonyait mérlegelő indoklása után Kossuth öt pontból álló indítványt terjesztett a képviselők elé. Ennek első pontjában az Erdéllyel, valamint a hozzátartozó részekkel és tartományokkal együtt osztatlan területi egységet alkotó Magyarország önálló és független európai állammá nyilvánítására tett javaslatot. A második pontban a hitszegő Habsburg-Lotharingiai ház

A Függetlenségi Nyilatkozat díszkiadásának első oldala.

szöveget, amit nagyrészt Kossuth fogalmazott, április 19-én iktatták törvénybe.

Április 14-e nem lett új időszámítás kezdete, és a Függetlenségi Nyilatkozatra sem tekintünk úgy, mint pl. a sajátjára az Egyesült Államok népe, noha a miénk mintájául az amerikai függetlenségi nyilatkozat szolgált: mivel szabadságharcunk elbukott, és így a továbbiakban nem élhetett és épülhetett egy független Magyarország.

Külpolitikailag semmilyen komoly eredménye nem lehetett a Függetlenségi Nyilatkozatnak, Ausztria léte vagy nemléte európai kérdés volt, és valamennyi nagyhatalom a Habsburg-monarchia fenntartását akarta. A független magyar állam önértéből, minden külső segítség nélkül született, de konszolidációjához nemhogy támogatást, de semlegességet sem kapott a nagyhatalmaktól. Angol jóváhagyással, osztrák kérésre a cári Oroszország kétszáz ezres hadserege indult a független Magyarország ellen. A katonai győzelemre nem volt több esély. Egyedül az európai forradalmi-nemzeti mozgalmak segíthettek volna, de csak elméleti értelemben. Ezek közül a mozgalmak közül csupán a német volt olyan, amely az összes külső körülmény figyelmen

A Habsburg-Lotharingiai-ház trónfosztása előtti napok történései: március 30-án Kossuth jelenlétében tartott egri haditanács Klapka György vezérnagy tervei alapján kidolgozza és elfogadja a honvédség ellentámadásának tervét. Április 6-tól kezdődő támadásban Görgey főparancsnoksága alatti I. (Klapka), II. (Aulich) és III. (Damjanich) hadtest Isaszegnél megveri Schlick és Jelačić egyesült hadtesteit

A klasszicista stílusú Debreceni Református Nagytemplomban közfelkiáltással fogadták el a Függetlenségi Nyilatkozatot

kívül hagyását megengedhette magának, és egyben képes lett volna bármiféle nagyhatalmi intervenció visszaverésére. A német polgári forradalom azonban ekkorra már maga is hajótörést szenvedett.

Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat nem volt okozója az orosz katonai intervenciónak, osztrák részről a cár segítségül hívását már a magyar függetlenség kikiáltásának hírül vétele előtt elhatározták.

Ellentmondásosak voltak a Függetlenségi Nyilatkozat belpolitikai következményei is. Kossuth, aki az olmtüzi alkotmány miatt maga is a függetlenség híve volt, ezzel a döntéssel kedvében járt a radikálisoknak, kihívás volt viszont ez a békepártnak, amelynek tagjai elleneztek, vagy legalábbis elhamarkodottnak tartották a függetlenség kikiáltását: az új kormány azonban Szemere Bertalannal mint miniszterelnökkel az élén, a békepártnak tett engedmény volt és csapás a radikálisokra, de egyben Kossuth a saját helyzetét is gyengítette ezáltal, politikai hatékonysága csorbát szenvedett a korábbiakhoz képest.

Kossuth egyszerre akarta megakadályozni a béketárgyalásokat Ausztriával és az antiparlamentáris diktatúrát Magyarországon.

Hosszú viták után beleegyezett az államfői és a miniszterelnöki jogkör elválasztásába, ugyancsak elfogadta azt, hogy az országgyűlés feloszlításának joga ezután csak magát az országgyűlést illetheti meg.

Így képtelenné vált arra, hogy eredeti programját végrehajtsa, a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadtatása után feloszlassa a régi országgyűlést, és egy új alkotmányozó gyűlést hívjon egybe, amelyik képes lesz Magyarország polgári át-

lakulásának alkotmányos kiteljesítésére és az önvédelmi háború következetes támogatására.

Kossuth május 2-i államfői kézírata elismerte az országgyűlés önrendelkezési jogát, és a kormányzói rendeletek érvényességét miniszteri ellenjegyzéshez kötötte. A kormányzás legfőbb irányelveinek meghatározását államfői, a végrehajtást pedig felelőség mellett miniszteri jognak és feladatnak nyilvánította.

A Függetlenségi Nyilatkozat már nem segített igazán a radikálisokon, egyre fokozottabban háttérbe szorultak. Miután látták, hogy a békés kiegyenlítés gondolatának hívei elleni harcukat az országgyűlés porondjáról nem képesek átvinni rájuk nézve kedvezőbb terepre, hogy helyzetüket a parlamenten belül javítsák, szövetségre léptek a liberális képviselőcsoport balszárnyával, amelynek tagjai ugyancsak ragaszkodtak az önvédelmi háború töretlen folytatásához. Így jött létre a Radical Párt. Ennek azonban az volt az ára, hogy a radikálisoknak bele kellett nyugodniuk, az új párt programja – amely tartalmazta ugyan Magyarország független köztársasággá alakításának követelését – nem fog teret engedni a forradalmi diktatúra bevezetését vagy a jobbágyfelszabadítás továbbfejlesztését célzó követeléseknek. Az új párt létrejötté azon nem segített, hogy a radikálisok a kisebbségből kitörjenek. Így nem számíthattak arra, hogy az ellentábor az országgyűlésben maguk alá gyűrik, de arra sem, hogy tartós utcai népmegmozdulások által külső tömegnyomás alá helyezték a parlamentet. A Szemere-kormánynak, ellentétben az Országos Honvédelmi Bizottmánnyal, egyetlen radikális sem lett tagja.

A függetlenség kimondásával a békepártot nem sikerült meghátrálásra kényszeríteni, az április 14-ét követő hónapokban tovább folytatta tevékenységét. S bár mint párt szintén kisebbség volt, az országgyűlési többség már az ő gondolatvitelükkel rokonszenvezett.

A tavaszi hadjárat sikerei nyomán Kossuth azt feltételezte, hogy azok a liberálisok, akik a bizonytalan hadihelyzet hatására mind közelebb sodródtak a békepárthoz, a győzelmekből ismét elszántságot fognak meríteni, és megint egyöntetű lelkesedéssel fogják felkarolni az ő kezdeményezéseit. De tévedett. A liberális politikusok zöme ugyanis a harcéri sikerekből nem arra a következtetésre jutott, hogy békealkudozásra gondolni sem szabad többé, hanem éppen arra, hogy most van itt igazán a béketárgyalások megkezdésének ideje, mivel a honvédsereg főerői végre olyan győzelmeket arattak, amelyek békülékenységre bírhatják a Habsburgokat: olyan győzelmeket azonban most sem arattak, melyek Ausztriát magamegadásra kényszeríthetnék.

Ha azon mérjük le egy ország függetlenségét, vannak-e a területén idegen helyőrségek, akkor hazánk csak rövid időszakban élvezhetett valódi szuverenitást attól fogva, hogy szövetségre lépett a Habsburg uralkodóházzal. Rákóczi fejedelem alatt néhány évig, és néhány hónapig Kossuth idején. Mindkét esetben fegyveres felkeléssel vívták ki a függetlenséget, és egyik esetben sem sikerült kiterjeszteni az egész országra a nemzeti szuverenitást. Magyar hegemoniát, (de nem teljes szuverenitást) csak a Habsburg-monarchia gyámsága alatt lehetett elérni az egész királyságban. Ezt a tényt a nemesség többsége felismerte Rákóczi idején, és ezért behódolt a király előtt. Az 1849-es Függetlenségi Nyilatkozat után a magyar nemesség fokozatosan ugyanerre a felismerésre jut, és sorra kezdik elhagyni Kossuthot, éppen akkor, amikor látszólag sikerei tetőfokán áll. De ez már a szabadságharc utolsó hónapjainak történetéhez tartozik.

1849. május 31-én az országgyűlés elhatározta, hogy a kormánnyal együtt Pestre teszi át székhelyét. A távozók közül sem Kossuth, sem az országgyűlés, és egyetlen Pestre költöző

„A külföldön Debreczen neve közbeszéd és magasztalás tárgya. Valami iszonyúan megerősített városnak hiszik. Mi is azt mondjuk, hogy igen meg van erősítve – de nem falakkal. Mostanában a külföld szemei egészen hazánkra vannak fordítva, s főleg, míg a kormány itt volt, Debreczenre. Mint külföld-ről jöttek mondják, a külföld telve van Debreczenről anekdótákkal, táj- és allegóriai festményekkel...”

Alföldi Hírlap

hírlap sem mulasztotta el, hogy köszönetét Debreczennek kifejezze. Az itt maradó Alföldi Hírlap az iróniát sem nélkülöző hangvétellel, de jogos büszkeséggel és a jövőre nézve reménységgel búcsúzik: „A külföldön Debreczen neve közbeszéd és magasztalás tárgya. Valami iszonyúan megerősített városnak hiszik. Mi is azt mondjuk, hogy igen meg van erősítve – de nem falakkal. Mostanában a külföld szemei egészen hazánkra vannak fordítva, s főleg, míg a kormány itt volt, Debreczenre. Mint külföldről jöttek mondják, a külföld telve van Debreczenről anekdótákkal, táj- és allegóriai festményekkel. – Mennyire változtak a körülmények egy kurta év alatt! – Ezelőtt a külföld nem tudott rólunk többet, mint hogy van

egy ország a Tisza és Duna partjain, melynek lakosai közt valami ázsiai tatár fajták (magyarok) is vannak: hogy itt van a világ egyik nagy faluja, Debreczen, hol évenként 11 millió makra-pipát készítenek, igen sok kolbászt esznek, szappant főznek, nyáron szomjan halnak, a vizet pénzen adják, igen nagy dinnyék teremnek, ősszel az utcákon, mint a velencei lagunákon, csolnakon is lehet járn stb. Körülbelül így írtak rólunk a geographusok. Jól mondta azt Széchenyi István: még nem voltunk, csak leszünk! Most már kezdünk lenni!”

* Kossuth Lajos szavai, melyek elhangzottak a Debreceni Református Nagytemplomban mondott beszéde során 1849. április 14-én.